

פסיכיאטריה ומשפט

מסוכנות

משה אדד

הערת המערכת

בסתיו 1996 פנה דר' יעקב זיגלבוים ז"ל, רופא וקצין בכיר בשבי"ס, אל פרופ' משה אדד בשאלה: כיצד ניתן לאבחן מסוכנות של אדם? ובהמשך - היקשה - איך ניתן לאמוד את המסוכנות של אדם הנמצא במעצר או במאסר. והאם ניתן, על פי האבחנה, לשחררו לחופשה?

פרופ' אדד ענה בהרחבה, ואף צירף (לבקשת דר' זיגלבוים) רשימה ביבליוגרפית מפורטת, שענינה - המסוכנות.

דר' זיגלבוים התכוון לעשות שימוש בחומר שקיבל, ע"י עריכת ימי עיון והרצאות, אך לא זכה. ביום 5.5.98 קיפד את חיינו כשנרצח בטרם עת.

תשובת פרופ' משה אדד, מופיעה כאן כמאמר המוקדש לזכרו של דר' יעקב זיגלבוים הי"ד.

1. מבוא

"מסוכנות" מייצגת מונח שבאמצעותו אנו מציינים את היכולת להגשמת פוטנציאל אלימה ו/או עבריינית.

חברה המבקשת להבטיח את בטחונם של הפרטים החיים בה, מפקחת על הסדר הציבורי ומשגיחה על המועדים להגשים עבריינות.

חברה שהרחיקה את העבריינים שבה, ואסרה אותם, בשל התנהגותם הפלילית ועשייתם העבריינית, והמבקשת להעניק להם זכויות יסוד (התייחדות אינטימית, חופשות קצובות בזמן וכד'), חייבת להבטיח את בטחונה של הסביבה מפני מסוכנותם הפוטנציאלית של העבריינים וכן את בטחון האסירים עצמם בזמן חופשה.

האחראים על בטחונו של הציבור מתחבטים ושואלים את עצמם, האם עברין שחרג מגבולות המותר, ישוב להפר בחופשתו נורמות?

מהי מסוכנותו לציבור של אסיר זה או אחר בהיותו בחופשה? מהו גבול ההסתכנות שיכולה הרשות ליטול על עצמה, כדי להעניק זכויות יסוד לאסיר בלא לסכן את הציבור?

ה"מסוכנות" כמונת, מייצגת מושג הסתברותי, הבא לציין את הסכנה הצפויה מאותו פרט, שאנו מתמקדים בו ורוצים לבחון את מסוכנותו.

ניתן להניח, כי כל אדם, באשר הוא אדם, צופן בתוכו סכנה פוטנציאלית לבחור באלטרנטיבה התנהגותית, שיהיה בה כדי לחרוג מנורמה התנהגותית העלולה לפגוע בזולתו, אם באופן ישיר ואם באופן עקיף.

הסבירות נותנת לנו להניח, שרוב בני האדם בתנאים רגילים, ייטו להתנהג באופן נורמטיבי, והסיכון הפוטנציאלי, אף אם הוא קיים בהם, יגשים את עצמו כסבירות נמוכה. מכאן, שמספיקה ההשגחה החברתית המקובלת בחברה כדי להבטיח שמסוכנותו של "האדם הממוצע" לא תצא מהכוח אל הפועל.

עיון אתימולוגי בשורש המילה "מסוכנות", מביאנו להתמקד בשורש "סכך". לפנינו דימוי מעניין של קונקרטיזציה לשונית של תהליך. היצר, הדחף, האנרגיה הנפשית, מיוצגים על ידי הסוכך. כאשר סוכך זה משתחרר מכבלי ה"מייצב הפנימי", הסופר אגו של האדם, עלולה להתגשם הפרה נורמטיבית.

עיון אתימולוגי בשורש המונח הלועזי למסוכנות, DANGER, מוביל ל - DOMINIUM, שפרושו שליטה. שוב לפנינו תיאור לשוני קונקרטי לשחרור האדם משליטת ה"מייצב הפנימי" שלו, ואז הוא עלול לסכן את הציבור.

חשוב להדגיש כבר בראשית דברינו אלו, שאין לנו יכולת מוחלטת לנבא באופן מושלם את מסוכנותו של אדם. המסוכנות הפוטנציאלית שבאדם נובעת מהיותו אדם, שאלטרנטיבות ההתנהגות הן חלק מהווייתו. בחירת אלטרנטיבה התנהגותית זו או אחרת, אינה תולדה של מרכיב אחד כי אם נובעת מצירוף אינדיבידואלי של מרכיבים קונאטיביים, אמוציונאליים וקוגניטיביים. צירוף אינדיבידואלי זה, אף הוא קשור במבניות של מנגנוני הנפש של אותו האדם, בקשר שבינם לבין הסביבה בה הוא מצוי ובסיטואציה שנוצרה או נקרתה בפניו.

מסוכנותו הפוטנציאלית של האדם דומה להר געש רדום. ההתפרצות של הר הגעש הרדום, זקוקה לתנאי שפעול. האדם אף הוא זקוק לתנאי שפעול הפועלים על סך כל אישיותו. תנאי שפעול אלה מצויים, כאמור, באישיותו, בסביבת חיותו ובסיטואציות שהוא עלול להימצא בהן.

פרופ' משה אדד - ראש המח' לקרימינולוגיה, בר-אילן.

התהליך הוא דינאמי. הפוטנציאל העברייני (Po) שבאדם יצא מהכוח אל הפועל, אם האינטרקציה בין כל הגורמים (מרכיבי אישיות (P) x הסטוריית חיים עבריינית (H) x אורינטציה אישית (O) x סביבת חיים עבריינית (EN) x סיטואציה עבריינית (S)) המגשימים עבריינות, לא תנוטרל על ידי מייצב חיצוני (מאסר וכד') או מייצב פנימי (Pot. = P.H.En.S.O)

בדרך כלל, ראוי להתמקד בדינאמיות העלולה להגשים מסוכנות, מאשר לדון במצב של מסוכנות.

הדינאמיות של מסוכנות היא תולדה של האינטרקציה המצויינת לעיל, כשכל אחד מהגורמים משפיע על זולתו.

2. המרכיבים היוצרים את דינאמיות המסוכנות

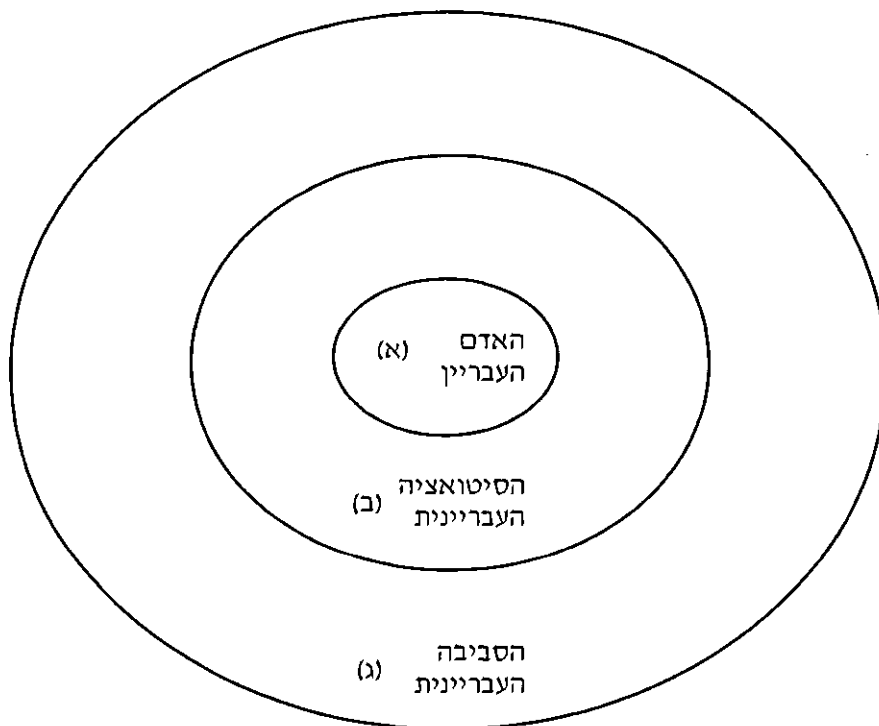
כאמור, המרכיבים העיקריים פורטו בנוסחה לעיל, ואנו נתמקד כאן באלה שבאדם העברייני, בסיטואציה העבריינית וכן בסביבה העבריינית.

א - 2) פרופיל מוסרי:

$A^2 B \cdot C$ = נבוי עברייני (עין בעבודותיו של אדד וכן אדד-לסלוי ואדד-בנוש).

A = שפיטה לא מוסרית; B = שפיטה כפולת ערך; C = שפיטה מוסרית.

א - 3) הסטוריית החיים (הביוגרפיה)

ההסתברות להתנהגות עבריינית

- (1) EN^2 (אייסנק, בורגיס, אדד)
- (2) EP^2 (אייסנק, אדד, לסלוי)

א) האדם העברייני

א - 1) מרכיבי האישיות:

- א. נוירוטיות (N)
- ב. פסיכוטיות (P)
- ג. אקסטרורטיות (E)
- ד. דימוי עצמי (S)
- ה. טמפרמנט (=מזג)
- ו. גיבוש הזהות (אריקסון, מרסיה)

א. השתלבותו והסתגלותו בעבר בבית הספר, במסגרות חברתיות מחייבות: תנועות נוער, מועדונים, צבא וכד'.

ב. חיים בתוך משפחתו בעבר הרחוק והקרוב.

ג. חיים בכנופיה.

ד. יציבות/ניידות/שוטטות/עבודה.

ה. מימד עתיד (ככל שמימד העתיד שלילי יותר, אין לו מה להפסיד).

ו. האוריינטציה שיש לפרט על החיים.

ז. האינטרפרטציה שלו על אירועי החיים.

א - 4) היסטוריה עבריינית - רצידיביות (=מועדות).

לבדוק בעברו של העבריין את שכיחות העבריינות:

א) 1) בילדות.

ב) 2) בנערות.

ג) 3) בבגרות.

ב) סוגי עבירות

ג) אימפולסיביות בהתנהגותו העבריינית, של אותן עבירות שבעברו.

א - 5) העבריין כסובייקט: תחושותיו של העבריין.

א) הצטברות של מרירות על הקיום ועל הקיים.

ב) תחושות של דחק (STRESS) ושל תסכול (FRUSTRATION).

ג) תחושות של "אין עם מי לדבר", קשיים סובייקטיביים ליצירת קשר (קומוניקציה) עם הזולת, אף אחד לא רוצה לשמוע אותו.

ד) חוסר בשלות (Immaturite).

ה) חיים של קונפליקטים שאינם נסבלים על ידו.

ו) תחושה שכולם פועלים נגדו וכלפיו באי צדק תכוף ומתמיד.

ז) אינו מסוגל לפתח סימפטיה ואמפתיה כלפי הזולת או/ו כלפי העולם.

ח) רואה את עצמו כפושע, נטייה לרצידיביות.

ט) אינו מרגיש יכלת להשתייך למערך החברתי

הקונפורמי.

י) תחושות "מגיע לי", צריכים לפצות אותי; המשפחה והחברה - כולם פגעו בי.

יא) נקמות

יב) יאוש אקזיסטנציאלי.

א - 6) גורמים אוביקטיביים

א. גיל.

ב. מין.

ג. מצב משפחתי: רווק/נשוי/גרש/אלמן.

ד. מצב כלכלי ומחויבויות כלכליות.

ה. רמה שכלית/אינטלגנציה

ו. השכלה.

ז. בריאות פיזית.

ח. בריאות נפשית.

א - 7) גורמים כלליים - מתי לשחרר? לאן לשחרר? יש להביא בחשבון את:

א) עונות השנה.

ב) אקולוגיה - הבית/השכונה.

ג) גיאוגרפיה - באיזורים מסויימים הפשע רובץ לפתחו של העבריין "לפתח חטאת רובץ".

א - 8) גורמים סובייקטיביים - לבחון אם לעבריין יש:

א) סף תסכול נמוך.

ב) דמוי עצמי שלילי, כי אז אין לו מה להפסיד, ואין לו מחויבות לשמור על דמויו העצמי בעיני הבריות (עיין במחקריהם של מורי, רקלס, דיניץ).

ג) נטיות להתפרצות, מזג לא יציב.

ד) סגנון חיים לא קונפורמי, נטייה לסגל לעצמו חיים של חריגות (בלבוש, בדיבור, בהתנהגות).

ה) אגוצנטריות, חוסר התחשבות בזולת.

ב - הסיטואציה העבריינית

ההגשמה העבריינית קשורה בתנאי השפועול הקשורים בסביבת חיותו של העבריין וכן בסיטואציה שבה הוא ימצא.

התהליך הדינאמי שבין אדם x סביבה x מצב - מוליד את ההפרה הנורמטיבית. הסיטואציה מולידה את הקונפליקט ועלולה ליצור את ההפרה הנורמטיבית. העבריין מעריך באופן סובייקטיבי את המצב שבו הוא נתון. הערכה זו נעשית על בסיס מרכיבי אישיותו. בכל פעם שהוא מעריך שאין לו מה להפסיד, או שהוא יכל להרוויח אמוציונאלית מתגובתו העבריינית, הרי שתהיה סכנה להפרה נורמטיבית. כאשר האדם מנטרל את הפחד מפני האובדן של סטאטוס, של חופש, של כוח וכד', הוא עלול לפעול באופן עברייני.

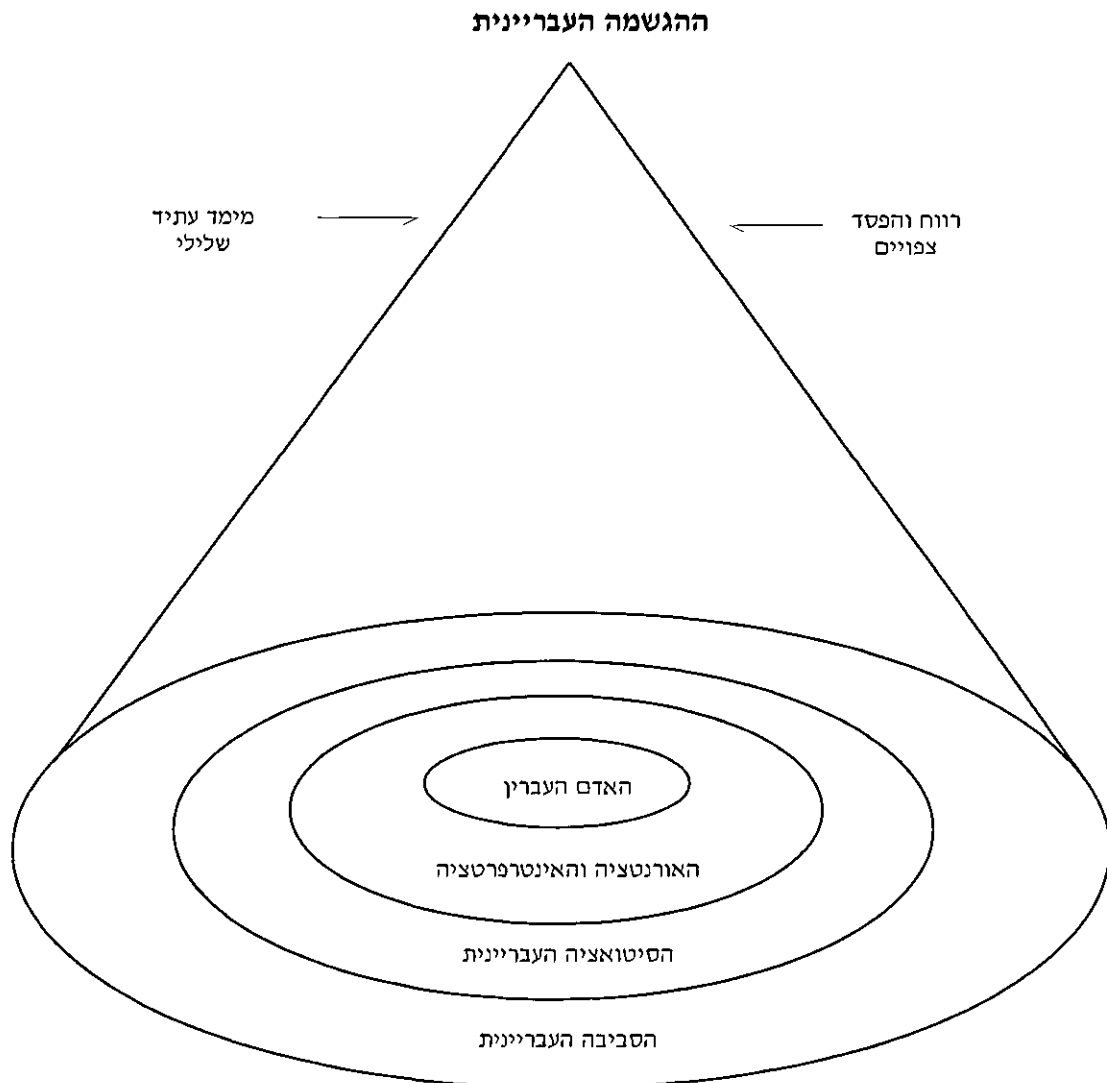
יש והסביבה, בסיטואציה המסוימת, מעודדת את העשייה העבריינית. בזכותה של אותה עשייה עבריינית, יזכה הפרט

לעילוי עצמי. סיטואציה כזאת תגביר את הסיכוי להתהוות ההפרה הנורמטיבית.

ג - הסביבה העבריינית

הסביבה העבריינית מעניקה לאדם את ההזדמנות להגשים פשע. תחום שחשוב כי יתפתח בארצנו, הוא בחינת הגיאוגרפיה הקרימינאלית. כיום יש ברשותם של השלטונות הפונולוגים ידע מצטבר על איזורים ששכיחות הפשע בהם גבוהה.

חשוב מאוד לנטרל איזורים אלה מנוכחותו של האסיר בימי חופשתו. איזורים אלה יהיו אסורים לביקור, והאסיר בחופשתו לא ישהה בהם. ברור שיש לבחון אם משפחתו של האסיר אינה מהווה עבורו סביבה עבריינית. אם כן, יש לחפש דרכים למנוע ממנו שהות במשפחתו, שהות העלולה להביאו לעשייה פושעת. נראה לנו לתאר את ההגשמה העבריינית באופן פיראמידאלי כדלקמן:

4. Addad, M. Leslan A. Immoral Judgement, Extraversion, Neuroticism and Criminal Behaviour. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 1990, 148, 2, 190-193.
5. Burgess, P.K. Eysneck's Theory of Criminality - A New Approach. British Journal of Criminology, 7-47, 21, 2791,
6. Eysneck, H.J. Crime and Personality. Routledge and Kegan Paul, London 1977.
7. Reckless, W.C. The Crime Problem. New York, Appleton-Century Crofts, 1967.
8. Reckless W.C. Dinitz, S. Pioneering with Self Concept as Vulnerability Factor in Delinquency. Journal of Crime, Law, Criminology and Police Science. 1967, 58, 4, 515-533.
9. Erickson, E.H. Childhood and Society. New - York, Norton. 1963.
10. Dinitz S, Reckless W.C. Murrey, E. Self Concept as an Insulation Against Delinquency. American Soc Rev 1956. 12, 744-764.

סיכום

עיון בנאמר לעיל יכל להיות בסיס לדיון בקביעתה של מדיניות. אשמח לשוחח ולהציע באופן אופראטיבי הגשמה של הנאמר.

חשוב לעיין בביליוגרפיה הרצ"ב וכן בחומר האמפירי שהצטבר בנדון.

מקורות:

1. Addad, M. Benezech, M. L'irresponsibilite Penale des Hahdicapes Mentanx. Librairies Techniques Ed., Paris. 8791
2. Addad, M. Leslau, A. Immoral Judgement and Moral Behaviour. Studies in Education. Haifa Univ. Press, (Hebrew), 1989 49-50, 68-104.
3. Addad, M. Leslau A. Moral Judgement and Meaning of Life. The International Forum for Logotherapy. Journal of Search for Meaning 1989 12, 2, 110-116.

